

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОННИХ СПОРУД З МЕТОЮ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

Представлена робота присвячена позиціонуванню замків та оборонних споруд як одному з найважливіших факторів розвитку туризму. На основі опрацювання сучасних вітчизняних та іноземних джерел проаналізовано роль таких атракцій в туристичній сфері країн Європи. Увага в даному дослідженні зосереджена на концептуальному розумінні оборонних споруд як мотивуючого чинника туристичної активності. Стаття зосереджена на ролі замків у туризмі у вибраних країнах Європи – Словаччині, Чехії, Польщі, Австрії та Франції (більша увага приділена країнам Центральної Європи). У статті розглядаються перспективи та потенціал замків у розвитку туризму в умовах конкуренції інших видів туризму. Розкрито роль замкового туризму в культурному туризмі Європи. Визначено напрямки активізації використання замкових споруд з метою приваблення до них більш інтенсивних туристичних потоків. Проаналізовано основні європейські нормативні документи щодо туристичного використання історико-архітектурної спадщини (в тому числі – замкових споруд). При підготовці даної публікації були використані наступні методи дослідження: огляд наявної фахової літератури про середньовічні оборонні споруди, аналіз існуючих в даний час туристичних пропозицій (як об'єктно-орієнтованих, так і опублікованих організаторами туризму), огляд та аналіз опублікованої туристичної пропозиції вибраних об'єктів у країнах Європи, а також власні емпіричні дослідження на тематичних маршрутах в окремих країнах Європи. За результатами дослідження відзначено, що в Європі склалася стандартна технологія використання колишніх оборонних споруд для туризму. Можна згрупувати кілька головних напрямків такої діяльності, що послідовно охоплюють процеси, починаючи від реставрації замків до облаштування їх закладами інфраструктурного характеру.

Ключові слова: замковий туризм, культурний (пізнавальний) туризм, країни Європи, організація використання оборонних споруд.

Постановка науково-практичної проблеми. Європейські країни через своє прагматичне та патріотичне ставлення до історико-культурної спадщини давно стали зразком практичного втілення використання оборонних споруд в туристично-рекреаційній сфері. Зазвичай пам'ятки оборонного характеру мають особливе значення та статус в країні чи її регіоні, зумовлений їх унікальним архітектурним, історичним, а в деяких випадках – ментальним значенням. Однією з причин такої позитивної динаміки є підвищення інтересу до активного використання історико-культурної спадщини, зокрема до споруд оборонного характеру. Багато країн Європи можна визначити як країни з значним умовами розвитку замкового туризму. Їх досвід та багаторічна увага до таких архітектурних артефактів може слугувати хорошим прикладом для наслідування та потребує детального аналізу й обговорення.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Наукові розвідки щодо використання оборонних споруд в сфері туризму та рекреації висвітлено в низці праць вітчизняних та закордонних науковців. Серед вітчизняних науковців в царині характеристики замкового туризму відомі праці М. Рутинського [10], який акцентував свою увагу на можливостях туристичного відродження фортифікаційних споруд та розвитку замкового туризму в Україні. Дослідження А. Кузишина, Т. Черешнюка [5], присвячені питанням територіальної оцін-

ки особливостей туристичного використання окремих оборонних споруд певних територій, групування таких архітектурних пам'яток з позиції туристичного використання та туристичної активності, обґрунтування суспільної доцільності та економічної ефективності формування комплексу туристично-рекреаційних послуг на основі практичного використання оборонних споруд. Н. Аніпко здійснила предметні дослідження замкових споруд Польщі для туристичної сфери [1], Р. Корсак досліджував використання замкових споруд в готельному господарстві Чехії [3, 4]. Серед європейських науковців проблематика використання словацьких, польських та чеських замків в туризмі розглядалася в дослідженнях С. Паленчкової та З. Мачнікової [13], польських – в публікаціях П. Комаровського та Я. Курковського [11]. Місце оборонних споруд в європейському культурному (пізнавальному) туризмі розкрито в масштабному дослідженні А. Міко-са ван Рохшерда [12]. Також ґрунтовна праця щодо опису словацьких замків підготовлена М. Плацеком та М. Бона [14].

При підготовці даної публікації були використані наступні методи дослідження: аналіз наявної фахової літератури про середньовічні оборонні споруди, аналіз існуючих в даний час туристичних пропозицій (як об'єктно-орієнтованих, так і опублікованих організаторами туризму), огляд та аналіз опублікованої туристичної пропозиції вибраних об'єктів у країнах

Європи, а також власні емпіричні дослідження на тематичних маршрутах в окремих країнах Європи (Франція, Польща, Словаччина, Чехія, Австрія).

Формування цілей статті. При підготовці даної публікації ставилося завдання проаналізувати та узагальнити досвід європейських країн щодо використання оборонних споруд (наприклад замків, храмів оборонного характеру, міських укріплень) в туризмі та рекреації. **Метою** статті є вивчення та узагальнення європейського досвіду організації замкового туризму з позиції збалансованого використання оборонних споруд як архітектурної пам'ятки та ядра активного туризму. Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати основні європейські нормативні документи щодо туристичного використання історико-архітектурної спадщини (в тому числі – замкових споруд):

- визначити ключові способи використання замків, оборонних споруд та інших місць, пов'язаних з державницькою історією країн Європи в туристичній галузі;

- дослідити умови, за якими замкові споруди в досліджуваних країнах включаються до складу туристичних маршрутів;

- визначити технології використання колишніх оборонних споруд для туризму.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні багато країн Європи формують політику щодо позиціонувати своєї країни або великих її макрорегіонів як брендів в контексті замкового туризму. Для цього є відповідні підстави. У Словаччині згадується про існування 168 замків [14], тоді як 109 з них мають статус пам'ятки культури [20]. В сусідній Чехії існує понад 1000 замків, оборонних палаців та фортець [21], хоча таких що відзначаються високим ступенем збереженості (тобто існують не у формі археологічних розкопок) можна розглядати лише близько половини. В Австрії також налічується понад 700 замків, фортець та оборонних палаців [19]. У Польщі кількість подібних пам'яток є дещо меншою – близько 300 споруд [15]. Приблизно стільки ж є їх на території Угорщини [16]. На території України збереглося значно менше таких історико-архітектурних пам'яток (78 об'єктів), але ще близько двох сотень представлених на рівні археологічних пам'яток та залишків руїн [17]. Варто погодитися з твердженням, що не завжди вирішує лише кількість об'єктів, адже не всі вони можуть слугувати стимулом у розвитку туризму. Як мінімум, слід враховувати

реальний стан, поточне використання та розташування об'єктів, які можуть бути пов'язані з власністю на ці об'єкти, а можуть і не бути. Яскравим прикладом може бути Австрія, яка є єдиною країною, яка підтримує право безперервної наслідуваності власності на замки та палацові комплекси нащадками родин-засновників (тобто без масової експропріації чи реституції), багато з цих будівель належать справжнім аристократичним сім'ям і часто є недоступними для громадськості. Протилежну політику сповідує сьогодні Польща, в якій за останні роки кілька замкових та палацових споруд перетворено на розкішні готельні заклади [18], що можна розглядати як стимул для розвитку туризму, щоправда, для досить вузького кола споживачів-туристів (зважаючи на високу ціну перебування в таких готелях).

Для практичного використання замків як центрів розміщення в законодавстві країн Європи є низка нормативних документів, які регламентують їх статус. Прикладами таких документів можуть бути Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (№ 165-V (165-16) від 20.09.2006), Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (№ 1369-IV (1369-15) від 10.12.2003 р.), Лісабонська стратегія в області розвитку туризму і збільшення зайнятості (лютий 2005 р.), Прикінцеві положення Конференції зі сталого розвитку європейського туризму та оновлення туристської політики (квітень 2005 р., Брюссель), Доповідь Групи сталого розвитку туризму (2006 р., Брюссель). Зокрема ці документи закріплюють правила охорони та використання оборонних споруд в готельній індустрії, врегульовують підходи щодо інвестиційної діяльності у сфері замкового туризму.

Відвідування історичних захисних споруд, безсумнівно, є однією з форм культурного туризму, при якій «зустріч учасників подорожі з предметами, подіями та іншими цінностями високої або народної культури, чи збільшення знань про організований людиною навколишній світ є важливою частиною програми подорожей та є вирішальним аргументом для прийняття індивідуального рішення щодо участі в таких туристичних програмах» [12, с. 25]. Залежно від мотивації туристів або програми подорожі, така поїздка може бути включена в різні форми цього виду туризму. В даному випадку вадливим є фокусування на певній формі проведення вільного часу. Отож, деякі мандрівники обиратимуть або організовуватимуть тематичні туристичні поїздки, в яких основною темою програми є замки як такі або процеси фортифікаційного характеру, що викори-

стовувалися при їх будівництві. Інші відвідуватимуть такі місця як частину туризму культурної спадщини – тоді їх інтерес буде зосереджений на досягненнях матеріальної культури, включаючи архітектуру та мистецтво. Треті опиняться в замках, з метою занурення в історичні події (історичний туризм) або побувати в місцях, пов'язаних з відомими людьми (біографічний туризм). Інша група туристів-поціновувачів буде залучена через посередництво культурних або розважальних заходів що проводяться сьогодні в замках, їх руїнах або в їх безпосередній близькості (подієвий туризм). Деякі виставки чи незалежні музеї, що діють у більшості збережених замків, мають настільки цінні колекції або організують виставки такого масштабного впливу, що спонукають велику групу людей здійснювати поїздки лише заради них або відвідувати їх як частину поїздки до кількох музеїв на певній території – в такому випадку ми маємо справу з музейними туристами. Все частіше потужним «туристичним магнітом» є історичні фестивалі та турніри, або інсценування та реконструкція замкових штурмів та битв [11]. Для такого виду туризму в європейських державах як частина культурного туризму, використовується термін «туризм живої історії» [12, с. 129-133]. Будучи домінуючою або характерною туристичною визначною пам'яткою даної місцевості, замок також може стати одним із об'єктів, які відвідують в рамках регіонального, навчального чи навіть міського туризму (якщо він розташований у місті). Нарешті, значна група відвідувачів замків використовує різні визначні пам'ятки під час перебування в цих закладах, тим самим беручи участь у своєрідному «еклектичному» культурному туризмі. З точки зору оцінки туристичного потенціалу замків, представляється необхідним проаналізувати обговорювані об'єкти з точки зору домінуючого способу їх сучасного використання. Для кожного з цих об'єктів це має вирішальний вплив на форми туризму, які можна практикувати на ньому або навколо нього.

На сучасному етапі європейського культурного туризму (який в Україні зазвичай називають пізнавальним туризмом) є різні способи використання замків, оборонних споруд та інших місць, пов'язаних з державницькою історією країн Європи. Основним критерієм цього процесу і, отже, конкретних форм туризму, включаючи цю частину матеріальної спадщини у свої програми подорожей повинно бути розмежування між тими формами туристичної діяльності, де об'єктами розгляду є незалежні туристичні напрямки, та тими, в яких

залучення оборонних споруд до туристичного маршруту має опосередковану роль через їх додаткові функції (наприклад, як місце локації музею, готелю, місця проведення фестивалів та ярмаркових заходів, проведення реконструкцій відомих історичних подій тощо).

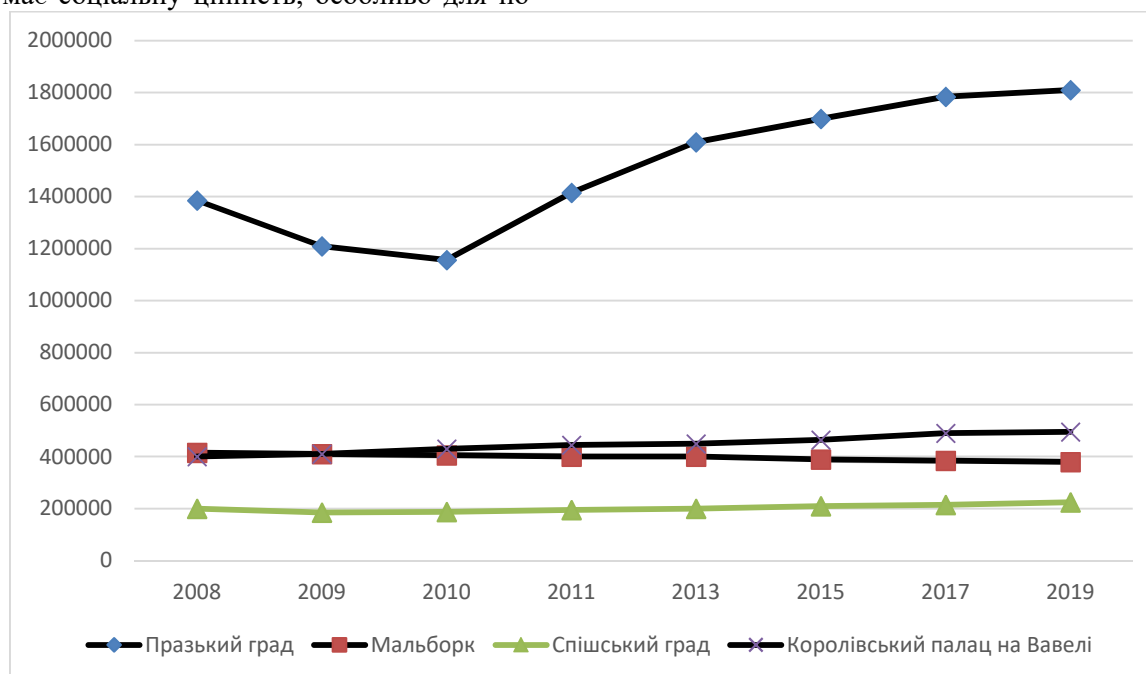
Незалежними напрямками для групових та індивідуальних поїздок є замки, насамперед як частина тематичного туризму, але вони можуть функціонувати як групи тематичних напрямків поїздок (переважно як частина готових та описаних тематичних маршрутів) або як напрямки, найчастіше для коротких одноденних поїздок або поїздок вихідного дня, де відвідування замків є фінальною метою подорожей. Останнє характерно для замків визначального історичного значення або оборонних об'єктів з високорозвиненою туристичною пропозицією, що представляють собою потужний туристичний магніт або пропонують численні визначні пам'ятки, щоб спонукати туристів здійснити поїздки та дати можливість організувати привабливу програму огляду визначних пам'яток та перебування на багато годин або кілька днів.

Досить важко оцінити завантаженість та презентативність згаданих споруд в цих країнах з статистичної позиції. Привабливість таким об'єктам може надавати їх розташуванням з ландшафтної позиції, їх візуалізація, культурно-естетична та історична цінність, соціальна значимість або використання їх приміщень (як спосіб їх використання, так і експонати – елементи декору, що знаходиться в межах цих об'єктів – досить часто вони можуть бути більш привабливими та цінним, ніж сам об'єкт – художні колекції, раритетні книги, скульптури тощо). Дуже важливо систематично підвищувати цю привабливість шляхом просування (прямого, непрямого – наприклад, через зйомки фільму в межах даної атракції) та загального маркетингу (організація та форма доступу до об'єктів, супутні заходи тощо). У той же час привабливість історичної пам'ятки є відносним поняттям. Вона може бути пов'язана з вищезазначеними параметрами, або – ні. Те, що є історично чи художньо цінним, не обов'язково може бути привабливим для широкої громадськості. Допоміжною в даному випадку буде роль маркетингових технологій, які є складовою туристичного бізнесу. \

Одним із критеріїв привабливості (але не абсолютним) слід вважати Список світової спадщини ЮНЕСКО. Однак, якщо опертися на дослідження С. Паленчікової та З. Мачнікової [12] можна порівняти кількість відвідувачів вибраних замкових споруд Польщі, Чехії та

Словаччини. Показники суттєво відрізняються (діаграма 1). Вони формулюються кількома вже згаданими факторами, які поєднуються між собою. З одного боку, значущість об'єктів відіграє певну роль – два з чотирьох знаходяться в столицях. Однак лише Празький град має культурно-історичну (1000-річне автентичне місце перебування чеських монархів) з унікальним архітектурним різноманіттям та багатою колекцій мистецтв) та надзвичайну соціально-політичну цінність (резиденція президента Чехії, символ чеської державності). Натомість Королівський замок у Варшаві є, на жаль, лише точною, але все ще копією замку, повністю зруйнованим під час Другої світової війни, що також відображається в його інтер'єрі. Краківський Вавель став символом давньої польської державності. Тим не менше, цей замок має соціальну цінність, особливо для по-

ляків, як символ непокори та рішучості (некрополь видатних особистостей та державотворців Польщі). Мальборк – це унікальний замок-монастирський комплекс – середньовічна резиденція Тевтонського Ордена є надзвичайним культурно-історичним об'єктом, хоча збереглися лише фрагменти його інтер'єру. Він також має суттєве історичне та соціальне значення для історії як поляків, так і німців, представляючи для них значний потенціал з точки зору туризму. Хоча сам замок унікальний з культурно-історичної точки зору, його сучасний стан, внутрішнє облаштування та використання, а також загальна доступність мають свої резерви. Звичайно, проблематично детально проаналізувати всі фактори в обмеженому просторі, але навіть із взаємного порівняння видно, що вони взаємозалежні між собою.

* сформовано нами на основі профільних сайтів країн розташування об'єктів

Рис. 1 Відвідуваність окремих оборонних споруд, які віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО

Безумовно, не всі фактори залежать від самих замків (розташування в столиці, туристична інфраструктура навколо замку тощо). З іншого боку, слід визнати, що ці об'єкти самі по собі сприяють збільшенню привабливості тої території, де вони розташовуються. Наприклад, у Чехії Празький Град є другою найбільш відвідуваною визначною пам'яткою (після Празького зоопарку), а серед 20 найбільш відвідуваних пам'яток є ще 2 замки (Леднице, Чеський Крумлов) (2012) [22]. П'ять найбільш відвідуваних чеських замків, які відвідували в 2018 р. 2,5 млн. відвідувачів, таким чином охопили майже 20 % усіх гостей країни [22]. Хоча обидва параметри безпосередньо не

пов'язані між собою, їх порівняння вказує на значну роль замків у туризмі цієї держави. У Словаччині в 2017 році п'ять найбільш відвідуваних замкових споруд відвідали 950 тис. відвідувачів, що становило 24% усіх гостей, що побували в Словаччині того року. Якщо оцінювати статистичні показники відвідуваності згаданих замкових споруд слід відзначити, що кризові роки в цих країнах (перша половина 90-х рр. ХХ ст.) слід вважати проблемними з позиції загальних економічних негараздів, які були властиві для цих країн. Зміна загальної купівельної спроможності населення чітко відобразилася на цих показниках. Також важливим критерієм є формування міжнарод-

них туристичних потоків, які також забезпечують повноцінне функціонування цих архітектурних атракцій. В даному випадку важливе поєднання двох моментів – культурно-пізнавальна роль оборонних споруд та патріотичне виховання, що має національне забарвлення. Традиційно на порядок вищою є відвідуваність замків, які мають світову славу та є частиною Світової спадщини ЮНЕСКО (про що було сказано та підтверджено статистичними даними вище). Ще один критерій, вартий уваги – вхідна плата. Для замкових споруд Центральної Європи характерна практика складної оплати (вартісні показники досить зрівноважені в усіх країнах), коли перебування в межах атракції передбачає кілька окремих внесків за вхід та інші форми огляду експозиції, в той час як в замках Франції передбачено єдиний грошовий внесок (щоправда, він є дещо вищим)

Розглянемо основні види туризму (туристичної активності), які пов'язані з замковими та оборонними спорудами на прикладі країн досліджуваного регіону.

Музейний туризм. У країнах Європи замки і навіть руїни замків функціонують як тематичні, історичні чи регіональні музеї, і майже у всіх з них є музейна виставка. Однак лише деякі з них мають досить значні колекції або виставки, організовані настільки привабливо, що їх можна вважати самостійними напрямками або перебувають на маршруті музейних поїздок. До них, безумовно, належать замок Вавель з його численними виставками, які відвідують майже 900 000 туристів на рік, Королівський замок у Варшаві (понад 400 000 відвідувачів) та вже згаданий музей замку в Мальборку [12, с. 211]. Серед інших замків, серед інших, є важливі музейні центри об'єкти в Пщині, Корніку, Шидловці та Саноці.

Подієвий туризм. Циклічні події, що відбуваються в замках та навколо них, як правило, мають історичну тематику, і значною мірою їх кульмінаційними точками та головними визначними пам'ятками є історичні реконструкції чи реконструкції подій. З цієї причини у цьому аналізі важко відокремити основні напрямки подієвого туризму від замків, які виступають ідеальним «тлом» для проведення таких заходів. В багатьох країнах Європи такі реконструкції проводяться досить регулярно. Яскравим прикладом є Мальборк, в якому проводиться щорічне дійство-реконструкція «Облога Мальборка» з триденною програмою популярного подієвого туризму, що проводиться в липні, та фестивалем «Дні старовинної культури» (у червні), який триває стільки ж

часу та збирає поціновувачів відомих історичних подій. Для прикладу, в Польщі найдавніші лицарські реконструкції (з 1977 р.) в межах замкових споруд проводяться в Гулубю-Добжині [11, с. 127]. Також відомі такі турніри в замках в Ілжі, Гневі, Ленчиці, Бендзині, Огородженьці, Унієві, Битові, Болкуві, Бжезі, Рацібуржі, Бабіце, Дембно, Яновці, Собешуві, Красичині, Гродзенці, Оджиконі, Сандомері, Шидловець та Лицарська Майовка у замку в Клічкові.

З іншого боку, серед заходів, присвячених середньовічній проблематиці загалом, і не лише військовій, знаними є Фестиваль лицарської та шляхетської культури, що організовується на території замку у Лагуві (Любуське), Літню ніч у замку в Ксьонжі, Середньовічний ярмарок у Пултуську, Фестиваль середньовічної культури Мазурія у Рині або Купальська ніч у руїнах замку Драгім у Дравському. Окреме місце тут займають подієві заходи. Найвідомішими серед них є організовані поблизу руїн Замку в Огородзенці («Шведи в замку»), «Сутінки епохи П'яста» в Цешині, «Повернення гвардійських кавалерів» в Цеханові, Турнір скарбів Кварціане в Раві-Мазовецькій, костюмовані заходи «Шведи у Варшаві», що є відтворенням листопадової ночі 1830 р., що відбулася навколо Королівського замку столиці, а також три основні події в Гневі: «Битва двох ваз», «Історичні тижні» та «Подорожі в минуле». Такі подієві заходи приваблюють тисячі відвідувачів, що є позитивним для самих замків, які популяризують свої експонати та власне історико-архітектурне позиціонування.

Туризм культурно-історичної спадщини. Цей піднапрямок ми виділяємо на основі замкових споруд, які є офіційно визнаними об'єктами матеріальної спадщини світової чи національної культури. До перших належать об'єкти, віднесені до Світової культурної спадщини ЮНЕСКО окремо або в межах більшої території: Вавель Кракова, Замок Великих Магістрів Мальборка та Королівський замок у Варшаві на прикладі Польщі, замок Еггенберг в Австрії, Списький Град в Словаччині, Укріплення Вобана у Франції, Літомишльський замок в Чехії. У свою чергу, важливими для національної культури кожної держави будуть оборонні пам'ятки кожної окремо взятої країни. Зазвичай туристи, які відвідують замки вздовж згаданих тематичних маршрутів, також оцінюють цінність цих будівель як свідчення середньовічної матеріальної культури.

Пізнавальний міський туризм. Традиційно знані міські поселення європейських дер-

жав мали замкові споруди. Сьогодні такі історичні міста доповнюють свої екскурсійні програми відвідинами замкових оборонних споруд або оборонних фортифікацій. Наприклад найпопулярніші польські замки, які відвідують туристи під час екскурсій по місту, включають будівлі в Кракові, Варшаві, Познані, Торуні, Сандомежі, Любліні, Перемишлі, Щецині, Ольштині, а також у Войновицях біля Вроцлава, Величці біля Кракова та Корніку біля Познані; серед словацьких міст таких «замковий супровід» мають Братислава, Банська Бистриця, Бойніцах, Жиліні (Будатинський замок); екскурсії чеськими містами в частому випадку доповнюються відвідинами замків в Празі, Мілотіце, Мікулові, Намешті-на-Ославої, Подебрадах, Літомишлі, Пардубіце, Страконіце, Градцу-над-Моровою. Серед французьких міст в програму екскурсій включено огляд замків в містах Париж, Монсаро, Фуа, Тарасконь. Досить часто такі екскурсії передбачають відвідини оборонних споруд міста як окремої тематичної пропозиції. Згадані приклади є зразком успішного використання та формування відповідного країнознавчого образу.

Біографічний туризм. У рамках подорожі місцями життя чи творчості відомих людей туристи можуть відвідувати оборонні споруди, пов'язані з видатними людьми. Як приклад можна запропонувати постаті Ніколая Коперніка, який був пов'язаний з замками в Лідзбарку Вармінському, Ольштині, Фромборку, чеського князя Вацлава чи президента Томаша Масарика, що пов'язаний з Празьким Градом в Чехії, Марії-Терзії, що пов'язана з Братиславським Градом (Словачина).

Замки-готелі. В більшості європейських держав дотримуються цілої низки підходів щодо використання замкових споруд в готельній індустрії В цьому напрямку активно працюють туристичні адміністрації Франції, Чехії та Польщі. Незалежно від своїх конкретних інтересів і навіть основної мети поїздки, багато туристів використовують відповідним чином пристосовані замки як місця для проживання. У Європі вже давно існують асоціації таких закладів, які займаються їх спільним просуванням. Незалежно від країни походження туристів та туристичних агентств, які віддають перевагу таким напрямкам, замки-готелі також відіграють значну роль у діловому, конгресному та конференційному туризмі як престижні місця проведення конференцій та симпозіумів. Замок (або палац), бажано із задокументованими історичними подіями або перебуванням відомих людей, або навіть належним чином пропагандованою легендою, відіграють роль додатко-

вої привабливості для туристів.

Зразком щодо організації використання атракцій оборонного характеру в туристичній сфері слід вважати Францію. Ця держава максимально зорієнтована на використання оборонної історико-культурної спадщини в активному туризмі. Тут створено всі умови для повноцінного відпочинку та отримання позитивних емоцій (одне з основних завдань туризму загалом та пізнавального (культурного) його напрямку зокрема). Департамент з розвитку туризму Франції популяризує такі зміни в стратегії по залученню і задоволенню туристичних запитів на прикладі замкових споруд:

- доступність, суть якої полягає в повсякденній доступності до замкових споруд (винятком є лише Різдво). Це вирішує питання спонтанних відвідувачів, які не впевнені, чи буде відкрита ця пам'ятка, коли вони прийдуть, що є загальною проблемою для багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини зі складними графіками роботи. До цього пункту прив'язаною є наявність необхідної кількості чітких вказівників в районі розташування об'єкту огляду і адаптовану та містку стоянкою для автобусів та автомобілів, що повинні мати тверде покриття та мальовничий пейзаж;

- доступність повсякденних послуг для туристів. Туалети для відвідувачів стратегічно встановлюються при вході на територію та на самій території. Також, всюди розставлені урни для сміття. Політика організації полягає в постійній підтримці чистоти на території замку - сміття регулярно забирається не зважаючи на потік туристів. Особлива увага приділена харчуванню та комфортності пересування літніх людей і сімей з маленькими дітьми. Обслуговуючий персонал навчений надавати першу медичну допомогу;

- наявність достатньої кількості піктограм та інформаційних табло; у випадку, якщо який-небудь об'єкт цього дня закритий, при вході вивішуються попереджувальні знаки. Брошури з повною інформацією про замок видаються при покупці квитків. Не зважаючи на глибоку шану французів до своєї мови, інформаційні матеріали відзначаються високим ступенем полілінгвізму (доступні путівники всіма популярними мовами, а також присутнє QR-значкування об'єкту.

- регулювання кількості відвідувачів. У години найбільш можливого виникнення черг відвідувачі, за допомогою додаткових знаків прямують до менш популярних об'єктів. Обслуговуючий персонал регулює потік відвідувачів, а також робляться попередження про черги в найбільш відвідувані дні. З метою мінімі-

зації створення натовпів та черг, влаштовуються додаткові анімаційні програми та розваги, такі, як костюмовані вистави, фотозони, міні-реконструкції відомих подій, пов'язаних з даною замковою спорудою;

- цінова політика. З метою оптимізації потоків відвідувачів, встановлюється єдина плата за вхід на всі об'єкти, розташовані на території. Встановлені також звичайні пільгові знижки, сезонні ціни і «Привілейований вхід» для тих, хто має бажання відвідати фортецю неодноразово;

- інші особливості. Додатковий прибуток надходить від використання приміщень замку для весільних прийомів, зустрічей, вечірок та інших заходів масового характеру.

В тій же Франції існує досвід продажу замків в приватні руки. Цікавим є той факт, що історичні палаци, фортеці і замки продавалися за цілком адекватними цінами, що прирівнювалися до цін багатокімнатних квартир.

Доцільним є передача пам'яток в концесію, з чіткою, ефективною системою державного контролю за дотриманням умов концесії та вигідні для орендаря умови (зокрема спрощення процедури отримання різноманітних дозволів), з наданням пільг та довгострокових кредитів. Адже багато пам'яток, зокрема замки, не мають ні системи каналізації, ні електрики, ні інших переваг цивілізації. А орендар повинен отримати в розрізних міністерствах та відомствах цілу низку спеціальних дозволів, домогтися яких зовсім не просто.

Висновки. Численні оборонні споруди країн Європи мають активне туристичне використання. Для них характерний різний ступінь атрактивності. Значна частина з них перебувають в залишковому стані (руїни) та не несуть економічної вигоди з позиції кількісних грошових показників. Але вони формують потужний історичний та естетичний ландшафт, відіграють важливу роль як один із стимулів для розвитку туризму в Словаччині, Чехії, Польщі, Австрії та Франції.

Зі статистичної точки зору замки та фортеці не завжди входять до числа найбільш відвідуваних окремих об'єктів (наприклад, зоо-

парки та аквапарки явно домінують у Чеській Республіці та Словаччині), але вони незмінно розширюють пропозицію заходів та напрямків для відвідувачів, не кажучи вже про те, що вони самі залишаються унікальною культурно-історичною спадщиною.

В Європі склалася цілком стандартна технологія використання колишніх оборонних споруд для туризму. Можна згрупувати кілька головних напрямків такої діяльності, що послідовно охоплюють процеси, починаючи від реставрації замків до облаштування їх закладами інфраструктурного характеру: реставрація і збереження об'єктів з максимальним збереженням їх автентичного характеру; присвоєння об'єкту статусу пам'ятки історії та архітектури місцевого чи державного значення; використання замкових споруд з оздоровчими та рекреаційними цілями (розміщення санаторно-лікувальних закладів тощо), відкриття сувенірних магазинів, книгарень, інформаційних центрів з популяризації буклетів і супутніх товарів відповідного профілю (Museum Shop); діяльність закладів масового харчування, які вписувалися в атмосферу замку (кафе, ресторани, бістро тощо); діяльність закладів розміщення (готелі, кемпінги тощо); впровадження елементів бізнес-туризму (проведення конференцій, зустрічей, симпозіумів, бізнес- і культурних контактів); організація заходів наукового туризму (робота науково-методичних центрів, організація філій університетів, архівних центрів); робота військово-історичних товариств, проведення історичних реконструкцій і демонстрацій (відтворення змагань та лицарські турніри); інформаційне забезпечення діяльності туристичного центру, інтернет, буклети, каталоги, брошури, книжки, періодичні видання, преса, ТБ; проведення фестивалів, турнірів, театральних дійств та ін.

Таким чином оборонні споруди країн Європи стають учасниками туристичного обслуговування та отримують статус центрів активного туризму. Цей досвід варто перейняти Україні з метою розвитку власних замкових споруд в туристичній сфері.

Література:

1. Аніпко Н.П. Середньовічні замки Польщі та їх використання в туристичній індустрії. Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (4 травня 2012 року). Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 132-136.
2. Бордун О. Ю., Білоус С. В. Використання зарубіжного досвіду для розвитку замкового туризму України. Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. 2012. С. 136-142.
3. Корсак Р. Перспективи використання замків у готельній індустрії України: досвід Чеської республіки. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 24, том 2. С. 11-16.
4. Корсак Р. В., Берез А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку XXI ст. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ: Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 108. С. 98-101.
5. Кузичин А.В., Черешнюк Т.О. Суспільно-географічна оцінка історико-архітектурних ресурсів оборонного

- спрямування (на прикладі Тернопільської області). Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. № 1 (48). С. 91-98.
6. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.
 7. Мацюк О. Оборонне зодчество України. Пам'ятки України. 1990. № 2. С. 18-26.
 8. Мацюк О. Фортеці і замки України. Пам'ятки України. 1991. № 2. С. 23-29.
 9. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів : Центр Європи, 2005. 192 с.
 10. Рутинський М.І. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.
 11. Komorowski P., Kurkowski J. Zamki, turnieje, rycerze, Hachette, Warszawa. 2008. 312 s.
 12. Mikos von Rohrscheidt A. Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, GWSHM Milenium, Gniezno. 2008. 656 s.
 13. Palenčíková Z., Machničová Z. Bratislavský hrad a jeho potenciál pre tvorbu kreatívnej ponuky v cestovnom ruchu / Geografické informácie/ 2018. № 2 (22). С. 207-222.
 14. Plaček M., Bóna M. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007. 392 s.
 15. Міністерство туризму та спорту Польщі [online]: <http://en.msport.gov.pl/organizational-structure-subordinate-and-supervisedunits>
 16. Офіційна сторінка Угорського туристичної організації [режим доступу: <http://visithungary.com/contact-081107/directorates-of-the-hnto>].
 17. Палаці та замки України [режим доступу: <https://www.ukraine.com/attractions/castles/>]
 18. Польська туристична організація [online]: <http://www.edenpoland.pl/en/abouteden>
 19. Портал «Замки та палаці Австрії» [online]: <http://www.tourmycountry.com/austria/castles-palaces-austria.htm>
 20. Портал національних пам'яток Словацької республіки [online]: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/o-nas>
 21. Портал чеських фортець та замків [online]: www.castles.cz.
 22. Портал Чеського агентства з туризму [online]: <http://vyzkumy.czechtourism.cz/>

References:

1. Anipko N.P. Seredn'ovichni zamky Pol'shhi ta yix vy'kory'stannya v tury'sty'chnij industriji. Zamkovy'j tury'zm Ternopil's'koyi oblasti: problemy' ta perspekty'vy' rozvy'tku: Materialy' mizhnarodnoyi naukovy'praky'chnoyi konferenciyi (4 travnya 2012 roku). Ternopil': Vy'd-vo TNPU im. V. Gnatyuka, 2012. S. 132-136.
2. Bordun O. Yu., Bilous S. V. Vy'kory'stannya zarubizhnogo dosvidu dlya rozvy'tku zamkovogo tury'zmu Ukrayiny'. Zamkovy'j tury'zm Ternopil's'koyi oblasti: problemy' ta perspekty'vy' rozvy'tku. 2012. S. 136-142.
3. Korsak R. Perspekty'vy' vy'kory'stannya zamkiv u gotel'nij industriji Ukrayiny': dosvid Ches'koyi respubliky'. Aktual'ni pytannya gumanitarny'x nauk. 2019. Vy'p. 24, tom 2. S. 11-16.
4. Korsak R. V., Berecz A. Rozvy'tok tury'zmu v krajynax Yevropejs'kogo Soyuzu ta dosvid organizaciyi dlya Ukrayiny' na pochatku XXI st. Gileya: naukovy'j visny'k. Zbirny'k naukovy'x prac'. Ky'viv : Vy'davny'cztvo «Gileya», 2016. Vy'p. 108. S. 98-101.
5. Kuzy'shy'n A.V., Cheresnyuk T.O. Suspil'no-geografichna ocinka istory'ko-arhitekturny'x resursiv oboronogo spryamuvannya (na pry'kladі Ternopil's'koyi oblasti). Naukovi zapy'sky' TNPU. Seriya: Geografiya. Ternopil': SMP «Tajp», 2020. # 1 (48). S. 91-98.
6. Lesy'k O. V. Zamky' ta monasty'ri Ukrayiny'. L'viv : Svit, 1993. 173 s.
7. Macyuk O. Oboronne zodchestvo Ukrayiny'. Pam'yatky' Ukrayiny'. 1990. # 2. S. 18-26.
8. Macyuk O. Forteci i zamky' Ukrayiny'. Pam'yatky' Ukrayiny'. 1991. # 2. S. 23-29.
9. Macyuk O. Ya. Zamky' i forteci Zaxidnoyi Ukrayiny'. Istory'chni mandrivky'. L'viv : Centr Yevropy', 2005. 192 s.
10. Ruty'ns'ky'j M.J. Zamkovy'j tury'zm v Ukrayini. Geografiya pam'yatok forty'fikacijnogo zodchestva ta perspekty'vy' yix tury'sty'chnogo vidrodzhennya: Navchal'ny'j posibny'k. Ky'viv: Centr uchbovoyi literatury', 2007. 432 s.
11. Komorowski P., Kurkowski J. Zamki, turnieje, rycerze, Hachette, Warszawa. 2008. 312 s.
12. Mikos von Rohrscheidt A. Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, GWSHM Milenium, Gniezno. 2008. 656 s.
13. Palenčíková Z., Machničová Z. Bratislavský hrad a jeho potenciál pre tvorbu kreatívnej ponuky v cestovnom ruchu / Geografické informácie/ 2018. # 2 (22). S. 207-222.
14. Plaček M., Bóna M. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007. 392 s.
15. Ministerstvo tury'zmu ta sportu Pol'shhi [online]: <http://en.msport.gov.pl/organizational-structure-subordinate-and-supervisedunits>
16. Oficijna storinka Ugors'kogo tury'sty'chnoyi organizaciyi [rezhy'm dostupu: <http://visithungary.com/contact-081107/directorates-of-the-hnto>].
17. Palacy' ta zamky' Ukrayiny' [rezhy'm dostupu: <https://www.ukraine.com/attractions/castles/>]
18. Pol's'ka tury'sty'chna organizaciya [online]: <http://www.edenpoland.pl/en/abouteden>
19. Portal «Zamky' ta palacy' Avstriji» [online]: <http://www.tourmycountry.com/austria/castles-palaces-austria.htm>
20. Portal nacional'ny'x pam'yatok Slovacz'koyi respubliky' [online]: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/o-nas>
21. Portal ches'ky'x fortecz' ta zamkiv [online]: www.castles.cz.
22. Portal Ches'kogo agentstva z tury'zmu [online]: <http://vyzkumy.czechtourism.cz/>

Аннотация:

Тарас Черешнюк, Андрей Кузишин. ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОНИТЕЛЬНЫХ СООРУЖЕНИЙ С ЦЕЛЬЮ ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ

Представленная работа посвящена позиционированию замков и оборонных сооружений как одному из важнейших факторов развития туризма. На основе обработки современных отечественных и иностранных источников проанализирована роль таких достопримечательностей в туристической сфере стран Европы. Внимание в данном исследовании сосредоточено на концептуальном понимании оборонительных сооружений как мотивирующего фактора туристической активности. Статья сосредоточена на роли замков в туризме в выбранных странах Европы – Словакии, Чехии, Польши, Австрии и Франции (в целом большее внимание

уделено странам Центральной Европы). В статье рассматриваются перспективы и потенциал замков в развитии туризма в условиях конкуренции других видов туризма. Раскрыта роль замкового туризма в культурном туризме Европы. Определены направления активизации использования замковых сооружений с целью привлечения к ним более интенсивных туристических потоков. Проанализированы основные европейские нормативные документы по туристического использования историко-архитектурного наследия (в том числе – замковых сооружений). На современном этапе европейского культурного туризма есть разные способы использования замков, оборонительных сооружений и других мест, связанных с государственнической историей стран Европы. Основным критерием распределения этих методов должно быть разграничение между теми формами туристической деятельности, где объектами рассмотрения являются независимыми туристическими направлениями, и теми, в которых привлечение оборонных сооружений в туристический маршрут имеет опосредованное роль за их дополнительные функции (места расположения музеев, гостиниц, места проведения фестивальных и ярмарочных мероприятий, проведение реконструкций известных исторических событий и т.д.). Привлекательность таким объектам может оказывать их расположением по ландшафтной позиции, их визуализация, культурно-эстетическая и историческая ценность, социальная значимость или использования их помещений.

При подготовке данной публикации были использованы следующие методы исследования: обзор имеющейся профессиональной литературы о средневековых оборонительные сооружения, анализ существующих в настоящее время туристических предложений (как объектно-ориентированных, так и опубликованных организаторами туризма), обзор и анализ опубликованной туристического предложения выбранных объектов в странах Европы, а также собственные эмпирические исследования на тематических маршрутах в отдельных странах Европы.

Дальнейший рост посетителей замков и оборонных сооружений в значительной степени зависит от активизации творческого потенциала этих объектов и их сотрудников в сотрудничестве с местными творческими людьми и представителями творческих отраслей (искусства, рекламно-издательских центров, телевидение) и объединенных территориальных общин. Он должен поддерживаться целостной стратегии развития аудитории, созданной специалистами в сотрудничестве со всеми заинтересованными сторонами (включая заинтересованные стороны туристической отрасли). Сотрудничество с туристическим сектором, который является важным каналом сбыта и источником потенциальных посетителей музеев и других историко-культурных заведений, может в значительной степени способствовать их экономическому росту. В итоге эти меры должны улучшить экономическую ситуацию в указанных территориях.

По результатам исследования отмечено, что в Европе сложилась стандартная технология использования бывших оборонительных сооружений для туризма. Можно сгруппировать несколько главных направлений такой деятельности, последовательно охватывают процессы, начиная от реставрации замков к обустройству их заведениями инфраструктурного характера.

Ключевые слова: замковый туризм, культурный (познавательный) туризм, страны Европы, организация использования оборонительных сооружений.

Abstract:

Taras Chereshnyuk. Andrii Kuzyshyn. EUROPEAN EXPERIENCE OF USING DEFENSE STRUCTURES FOR TOURISM AND RECREATION

This work is devoted to the positioning of castles and fortifications of castles and defence structures as one of the most important factors in the development of tourism. Based on the study of modern national and foreign sources, the role of such attractions in the tourism sector of European countries is analysed. The focus of this study is the conceptual understanding of defence structures as a motivating factor for tourism activity. The article focuses on the role of castles in tourism in selected European countries – Slovakia, the Czech Republic, Poland, Austria and France (more attention is paid to Central European countries). The article considers the prospects and potential of castles in the development of tourism in the conditions of competition of other tourism types. The role of castle tourism in the cultural tourism of Europe is revealed. The directions of intensification of castle constructions use for the purpose of more intensive tourist streams attraction are defined. The main European normative documents on the tourist use of historical and architectural heritage (including castle buildings) are analysed. At the present stage of European cultural tourism, there are various uses for castles, defence structures and other places related to the state history of European countries. The main criterion for the distribution of these methods should be the distinction between those forms of tourism where the objects of consideration are independent tourism destinations, and those in which the involvement of defence structures in the tourism route has an indirect role through their additional functions (museum, hotel, locations holding festivals and fairs, reconstructions of famous historical events, etc.). The attractiveness of such objects can be given by their location from a landscape point of view, their visualization, cultural, aesthetic and historical value, social significance or use of their premises.

While preparing this publication, the following research methods were used: review of available professional literature on medieval defence structures, analysis of existing tourism offers (both object-oriented and published by tourism organizers), review and analysis of published tourism offers of selected projects in European countries, as well as their own empirical research on thematic routes in some European countries.

Further growth of amount of visitors to castles and defence structures largely depends on the activation of the creative potential of these objects as well as the employees in cooperation with local creative people and representatives

of creative industries (art, advertising and publishing centers, television) and united territorial communities. It should be supported by a holistic audience development strategy created by professionals in collaboration with all relevant stakeholders (including tourism stakeholders). Cooperation with the tourism sector, which is an important sales channel and a source of potential visitors to museums and other historical and cultural institutions, can greatly contribute to their economic growth.

According to the results of the study, it was noted that in Europe there is a standard technology for the use of the former defence structures for tourism. It is possible to group some main directions of such activity, consistently covering processes, starting from restoration of castles to their arrangement by establishments of infrastructural character.

Keywords: castle tourism, cultural (cognitive) tourism, European countries, organization of defence structures use.

Надійшла 28.10.2020 р.

УДК 911.3

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.13>

Ірина КОВАЛЬЧУК

ОЦІНКА СТАНУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ І ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОЇ ГАЛУЗІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розкрито важливість туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої сфери, яка сприяє не лише зростанню зайнятості населення і фінансових надходжень до місцевих бюджетів, а й розвитку суміжних галузей господарського комплексу. Проведено аналіз динаміки туристичних потоків в Україну і Львівську область. Згідно з ним, у державі спостерігається динамічний розвиток в'їзного туризму, відносно стабільний розвиток виїзного туризму і стабільна динаміка внутрішніх потоків. Виявлено, що Львівська область, як один з найбільш перспективних туристичних регіонів країни, відзначається значним рівнем розвитку туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої галузі та має всі передумови для розвитку сфери туризму. Перш за все треба відзначити наявний природно-ресурсний потенціал і сприятливу екологічну ситуацію у Карпатській, Розтоцькій і Подільській частинах регіону. Також варто додати сюди багату історико-культурну спадщину області. Відображено територіальну структуру розміщення готелів і колективних засобів розміщення у Львівській області. Встановлено, зокрема, що найбільше їх розташовано у Пустомитівському, Дрогобицькому та Сколівському районах. Досліджено вартість перебування приїжджес у готелях і колективних засобах розміщення. Охарактеризовано літні дитячі заклади оздоровлення і відпочинку у Львівській області. Встановлено, зокрема, що сьогодні у регіоні нараховується 144 заклади (128 таборів з денним перебуванням, 12 позаміських відпочинкових закладів і 4 наметових містечка). Виділено ключові проблеми та намічено перспективи розвитку туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої сфери регіону.

Ключові слова: туристично-рекреаційна сфера, лікувально-оздоровча сфера, туристичні потоки, приїжджес, історико-культурна спадщина, бальнеологічні курорти.

Постановка науково-практичної проблеми. Дослідження туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої галузі Львівської області спрямоване, в першу чергу, на оцінку її сучасного стану та функціонування. Його основна мета – це відображення галузі як однієї з найбільш пріоритетних напрямів розвитку економіки Львівщини. Дане дослідження також дозволяє зробити припущення, що значний природно-ресурсний потенціал, сприятлива екологічна ситуація (зокрема, в Карпатській, Розтоцькій, Подільській частинах області), велика кількість історико-культурних пам'яток та наявна туристично-рекреаційна інфраструктура виступають основними причинами того, чому туристи відвідують регіон.

Актуальність і новизна дослідження. На сьогодні туристично-рекреаційна і лікувально-оздоровча сфера загалом і Львівської області зокрема є однією з провідних, високоприбуткових та найбільш динамічних галузей

економіки. Її головна особливість – сприяння підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, залученню населення до пізнання природної та історико-культурної спадщини, формуванню екологічної свідомості та ін. Для розвитку туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої галузі Львівщина володіє всіма необхідними ресурсами, зокрема, сприятливими природно-кліматичними умовами, значним потенціалом природних, історико-культурних туристично-рекреаційних ресурсів та ін. Тому у статті досліджено важливість туристично-рекреаційної і лікувально-оздоровчої галузі Львівської області з головним акцентом на виділенні її ключових проблем і перспектив розвитку.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Туристично-рекреаційна і лікувально-оздоровча сфера Львівської області характеризується значним потенціалом (мінеральні води, лікувальні грязі